

A gondolkodás felelőssége

A manipulációnak van egy fajtája, amely nem valamiféle „külső erő” célirányos akciójaként a gondolkodást és cselekvést befolyásoló, „módosító” folyamat, hanem öngerjesztett s különleges lelki, szellemi táptalaja a história. Vagyis e manipuláció a történelem egyes hőseit, eseményeit, következményeit zsurnaliszta hevülettel (és felelőtlenességgel) értelmező és értékelő ítélekezésről szól. Fél szóból érthet az ember. A fél gondolat egyéni és közösségi csapda. És a csapda az egyik legveszedelmesebb bezárkózás. Bezárkózás, amely a kristályosodó rögeszmét összekeveri a történelmi tudattal. Veszélyes ez, mert a múltból való nyakatekert – ténytöredékekkel vagy egyenesen nem létező délibáb-tényekkel körülállványozott – gondolkodás a jelen gondjait, feladatait is torzító megvilágításba helyezi. A róluk visszaverődő fény pedig káprázatával megvakíthat. Az elmélkedés tárgya így válhat hitté... Vakhitté. Amely lelki energiapazarlásával cselekvésképtelenné teszi az embert.

A *Hitel* főszerkesztőjének felkérő levelével szinte egy időben került a kezembe Borzák Tibor *P. S. Titkok a barguzini csontváz körül* című, 2014-ben megjelent könyve, amelynek Petőfi híres dagerrotip képét koronázó alcíme: *UV-fénnyel újabb részletek*. A „barguzinizmus” élt, él és élni fog, akárcsak Lenin. Ezt nem csak Borzák Tibor idézett könyve bizonyítja. A „barguzinisták” a közelmúltban egy olyan orosz levéltári irattal álltak elő, amely véleményük szerint azt támasztja alá, hogy 1849-ben magyar honvédeket hurcoltak el Szibériába. Hiába próbáltam bizonygatni, hogy ez a dokumentum, amely II. Sándor 1868-as amnesztiája kapcsán keletkezett a szibériai külföldi száműzöttekről, semmit nem bizonyít sem az 1849-es magyar hadifoglyok, sem Petőfi elhurcolása ügyében. Az összeírásban szereplő osztrák alattvalók egyértelműen az 1863/64-es lengyel szabadságharc résztvevői, akik főként természetesen elsősorban galíciai lengyelek, és az 1868-ban a párizsi vilákiállításra utazó II. Sándor többedik alkalommal hirdetett amnesztiát a szibériai száműzöttekre vonatkozóan. Ismeretes, hogy az említett 1863/64-es lengyel szabadságharcnak voltak magyar önkén-

sei is. És ha Orosz-Lengyelország területén fegyverrel a kézben elfogták őket, Szibériába kerülhettek. Példa rá Székely Lajos huszárszázados esete. Az egykori honvéd tiszt 1869. április 13-án a következő kérvénnyel fordult a Honvédség-elyezési Alaphoz kivételes elbánást kérve: „Én a Székelyföldön Réty községben születtem; 1840-ben katonai pályára léptem a József főherceg második ezredébe, hol 1847-ig szolgáltam. 1848 engem is a haza alkotmányának védői közé sorakoztatott; mint honvéd huszárszázados vettem részt a haza harcaiban... 1849-iki gyászos katasztrófa után nyolc sebhellyel díszítve bolyongtam a honban, mint hontalan. 1863-ban a lengyelek szabadságharcában vettem részt. Balszerencsém akként intézte, hogy az oroszok fogságába esvén Szibériába hurcoltattam, hol 5 évig tartó legiszonyosabb rabságot kellett kiállanom. Alig pár hónapja, hogy a magos minisztériumnak – soha meg nem hálálható – közbenjárása folytán szabadulást nyervén, hazámba visszatértem. Azonban míg észak jegei között élő hullaként el valék temetve, az alatt itthon kis vagyonom tönkrement, most minden kereset és jövedelem nélkül kell tengetni életem.” A kérelmezőt segélyben részesítették. Levéltári iratok és a korabeli sajtó több hasonló esetről tudósítanak. A lengyel történettudomány állandó kutatási témája Szibéria, hiszen az Orosz Birodalomhoz csatolt lengyel területeken szervezett összeesküvések, politikai szervezkedések, szabadságharcok részesei könnyen kerülhettek oda száműzöttként. Számos monográfia, tanulmány, a száműzöttek közreadott listái egy több száz oldalas életrajzi szótárral együtt bizonyítják a Szibéria-kutatás eredményeit. Nemegyszer hivatkoztam rájuk, és ismertettem is őket.

Apránként rá kell jönnöm azonban, hogy a Szibériába hurcolt Petőfi lassan egy és háromnegyed évszázada fellobbantott, majd paraszába újra és újra életet lehelt hamis mítosza kiolthatatlan. Alig akad ugyanis olyan magyar család, amelynek valamelyik tagját ne hurcolta volna magával a szovjet hadsereg lágerbe, málenkij robotra. Amiről aztán hosszú évtizedeken át hallgatni kellett. Mint a történelmi források bizonyítják, I. Miklós cár és Sztálin eljárása között párhuzam azonban nem vonható.

Így e minden alapot nélkülöző mítosz életben tartásáért legnagyobb felelősség a magyar értelmiséget terheli. Mintha a rendszerváltozás korszaka nem a Bajza utcával és nem Monorral, Lakitelekkel, a Ménesi úttal, a Hősök terével, hanem a barguzini ótemetővel kezdődött volna... Ahogy a Borzák Tibor által összeállított krónikában olvasom a Nagy Imre és mártírtársai újratemetése után egy bő hónappal következő második dátumot: – 1989. július 17. – „Megtaláljuk Mihail Karlovics Küchelbecker és Petőfi Sándor földi maradványait a barguzini ótemetőben. Kiszely István, Clyde Simpson, Bruce Latimer, Alekszej Burajev antropológusok 30–35 éves korában elhunyt európai férfi csontvázának határozják meg a 7-es számú sírből előkerült leletet, melynek számos testi jegye megegyezik Petőfi Sándoréval.” Az már nem szerepel e közleményben, amit akkor szintén közzétettek: a csontváza pontosan ráillik Petőfi mentéje.

És egy újabb perdöntőnek szánt bizonyíték: „– 1989. szeptember 30. – Szuromi Lajos debreceni irodalomtörténész, a Kossuth Lajos Tudományegyetem docen-

se és felesége, Együd Éva orosz–német szakos tanár két orosz nyelvű versről (Az álmaim, Szomorú volt az életem) megállapítja, hogy azokat Petőfi Sándor írta, tanulmányuk először a Hajdú-Bihari Naplóban jelent meg.”

Petőfi 1849 utáni szibériai utóéletének rövid története már-már a március 15-én játszott szerepénél is közismertebb: a kozákok tudatosan nem ölték meg a fehéregyházi síkon, hanem trófeaként magukkal vitték Oroszországba, ahol elvette egy szibériai postamester lányát, s 1856-ban bekövetkezett halála előtt Alekszander Petrovics néven verseit már oroszul írta.

Ezt a történetet nemcsak magyar író találta deklaráltan szebbnek a Segesvárnál bekövetkezett halálnál, nyomtalan eltűnésnél, hanem értelmiségünk elképesztően széles körei is lelkesedtek (lelkesednek) érte. Milyen Petőfi-eszményért küzdöttek (küzdének) kimeríthetetlen fanatizmussal? Azért a Petőfi-ért, aki elveszi az orosz postamester lányát? A postamesterek köztudottan a Harmadik Ügyosztály legmegbízhatóbb ügynökei közé számítottak. És Petőfi, hogy a postamester lányát el tudja venni feleségül, áttér a pravoszláv hitre. És oroszul ír verseket.

Ha ezt az új arcú Petőfit egyesek olyan célzattal építették volna fel, hogy gúnyolódni lehessen a magyar nemzeti költőn – lám, hogy feladta eszményeit a nagy költő, ennyit ért szabadságszeretete! –, még érteném. De sokszor éppen jobbra való honfitársaink vagy a nemzeti hagyományok megbecsülését hangoztató körök részéről tapasztalom azt a döbbenetes és elvakult lelkesedést, amellyel az eszmei pócegdörbe igyekeznek taszítani azt a Petőfit, aki halála előtt pontosan tíz hónappal ezt írta: „Ha nem születtem volna is magyarnak, / E néphez állanék ezennel én, / Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb / Minden népek közt a föld kerekén.” Elképzeltető, hogy néhány évvel később – családi alapon – hitét, családját, népét megtagadva, nyelvét feledve voltaképpen fogaskereke lesz annak az elnyomó gépezetnek, amely a hazáját is legázolta?

Mindig elképedek, amikor ellenérveimmel előhozakodva azt tapasztalom, hogy „barguzinista” vitatársaim, nemegyszer kebelbarátaim szavaim hallatán automatikusan kikapcsolnak. Tényekre nem kíváncsiak. Mintha nem akarnák tudomásul venni, hogy az 1849. augusztus 3-án Bemnek jelentést tevő Petőfi az nem Sándor, hanem a 31. honvédszászlóaljban szolgáló Petőfi (Petőfy) Ignác főhadnagy, vagy hogy az orosz beavatkozás kérdése 1849 áprilisában már azelőtt eldőlt, hogy a Függetlenségi Nyilatkozatnak a híre eljutott volna Bécsbe vagy Szentpétervárra, s a két szövetséges hatalom között 1849. június 10-én Varsóban megkötött konvenció 31. pontja értelmében az oroszok az osztrák alattvalókat átadják a császári hatóságoknak, míg az osztrákok az orosz alattvalókat a cári hivatalosságoknak szolgáltatják ki. Egyetlen olyan dokumentum nem került elő, amely azt bizonyítaná, hogy a szerződő felek ezt a pontot nem tartották be. Az osztrákok így adták át például az oroszoknak az Orosz-Lengyelországból származó Leopold Żurmański (Surmacki) huszár alezredest és Antoni Piotrowski honvédezt, míg az oroszok alapos, minden kétséget kizáró vizsgálat után az osztrákoknak Stanisław Jan Szydłowski honvéd századost.

A rendszerváltozás után azt hihettük, hogy nemcsak a budai várban kerülhet szoborként helyére a szabadságharc vereségéért bűnbaknak kikiáltott Görgei Artúr, történelmünk egyik legnagyobb hadvezére, hanem a köztudatban is. Születésének kétszázadik évfordulójára Hermann Róbert állította össze a *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk, 1848–1915* című munkát, a bicentenárium legjelentősebb kiadványát. A Magyar Nemzeti Múzeum *Az ismeretlen Görgei* címmel rendezett kiállítással tiszteleg a tábornok emléke előtt. Mégis elgondolkodhatunk azon, hogyan tudott Kéri Edit művésznő kétkötetes munkája – *Ki volt Görgei? Egy kémtörténet felfedezése. Kutatás meglepetésekkel* – akkora szenzációt kelteni 1996-os kiadását követően? A Kádár-rendszerben meghurcolt, vállalt sorsáért teljes tiszteletet érdemlő szerző nem kevesebbet állított e művében, mint hogy Görgeit még a bölcsőben kicserélték egy Habsburg-fattyúra, tudván, hogy harminc év múlva Magyarországon majd szabadságharc fog kitörni... Ezt árulja el majd körmönfont módon a Görgei nevét viselő ravasz Habsburg-ivadék. E könyvről írt ismertetésének nem véletlenül adta címmül a költői kérdést Hermann Róbert: *Mi valamennyi nemzetnél hülyébbek vagyunk?* A Petőfi oroszországi pályaképét és sírfeltárását ismertető kiadványok egy polcra kerülhetnek Kéri Edit Görgeiről szóló rendhagyó életrajzával.

Az utóbbi évek legközkeletűbb történelmi vonatkozású manipulációja az első világháború lezárásának századik évfordulóján különös aktualitást kapott. Eszerint a történelmi Magyarország feldarabolásáért, dilettáns elkótyavetyéléseért kizárólag Károlyi Mihály és híveinek közvetlen köre a felelős. Ismét bűnbakképzéssel állunk szemben. Holott a tényeket számba véve kiderül, hogy 1918 őszi fordulata az egész magyar politikai elitet fölkészületlenül érte. Így az ország elvesztéséért az egész tehetetlen magyar politikai élgárda a felelős, nem csupán Károlyi Mihály. (Aki mindettől függetlenül tehetségtelen politikus volt, és a későbbiekben valóban gyalázatos szerepeket vállalt.) Hatos Pál *Az elétkozott köztársaság* című könyve nemcsak erre világít rá, hanem arra is, hogy a legfelsőbb szintet jellemző tehetetlenség hogyan szivárgott le a vármegyei előljáróságokon keresztül egészen a nagyvárosi, mezővárosi, falusi önkormányzatokig. Amelyek nemzetőrséget sem voltak képesek – az egyre válságosabb helyzetben – felállítani. A kitűnő fiatal kolozsvári történész, Lönhárt Tamás szerint ez – vagyis a magyarok önszerveződésének hiánya – volt az egyik indoka a demarkációs vonal egyre északnyugatabbra tolásának Erdélyben. Az önállóan cselekedni képtelen magyar helyi előljáróságok tehetetlensége tükörképe volt a legfelső szinten uralkodó zűrzavarnak. 1956-ban pontosan a legalsó szintű önszerveződések dinamizmusa tolta az egyre radikálisabb cselekvés irányába a minden tekintetben kaméleon legfelső vezetést! A magyar politikai elit 1918-as felkészületlenségével, irreális helyzetértékelésével szemben ott a lengyel példa: a 123 éve felosztott, Európa térképéről letörölt Lengyelország hazai és emigrációba kényszerült politikai, értelmiségi és művészelitje felkészülten várta a megfelelő történelmi pillanatot országa helyreállítására. És a felosztó hatal-

mak hadseregeiben szolgáló lengyel tisztek és katonák a semmiből rövid idő alatt megteremtették az újjászülető ország fegyveres erejét. A trianoni centenáriumig marad még időnk mindezen elgondolkodni.

Az embernek az az érzése, hogy a finnugor nyelvi, genetikai rokonságról folyó vitában az indulat szökőárja letarolja a róla való gondolkodás igényességét, felelősségét, méltóságát. Holott a két világháború közötti finnek iránti barátság hagyományát, amelyet Kodolányi János neve is fémjelez, nem kellene sutba vágni a türk rokonság egyedül üdvözítőnek deklarált ideája jegyében.

A felsőbbrendűségi érzéssel párosult „csípőből” történő ingerült elutasítás annak lehetőségét is megsemmisíti, hogy elgondolkodjunk, elámuljunk azon: a függetlenségét 1917-ben kikiáltó Finnország pár évtized alatt milyen gazdag kultúrát teremtett. Világhírben a *Kalevala* mellé emelte a finn építőművészetet, iparművészetet, költészetet, zeneművészetet, az oktatás minden formáját, s úttörő módon egyik kezdeményezője lett a környezetvédelemnek. Ennek jelentőségét a két világháború közötti Magyarországon jól érzékelték. Nem véletlen, hogy a Lengyelország iránti barátságon kívül a finnek és észtek iránti érdeklődést, érzelmi elköteleződést is hivatalosan a társadalomba plántálták, ami a kulturális kapcsolatok létrehozásában és elmélyítésében is megnyilvánult. Arról sem illik megfeledkezni, hogy 1939 novembere és 1940 márciusa között Finnország ugyanolyan magára hagyottan és hősiezen vívta honvédő háborúját a Hitler által hallgatólagosan támogatott Szovjetunió ellen, mint Lengyelország a Sztálin által nyíltan támogatott Németország ellen pár hónappal korábban. Magyarország önkéntes zászlóaljat küldött a finnek megsegítésére. Maga Szentgyörgyi Albert is Nobel-díja pénzüsszegének egy részét a finnek támogatására ajánlotta fel.

Lassan harminc éve történt a rendszerváltozás. Ezt a csaknem három évtizedet már nem tekinthetjük átmeneti kornak. A könnyen manipulálható értelmiségi csoportok állapotát, gondolkodásmódját jelzik a fenti kiragadott példák. Talán sötétebb képet is rajzolva a valóságosnál, hiszen komoly szellemi teljesítményekről is számot adhatnánk. A cél azonban most az volt, hogy a riasztó mindennapi példákat mutassuk fel. Látnunk kell, hogy a manipulálhatóság okai között nemcsak külső erők befolyásolási szándékát, anyagi lehetőségeit találjuk, hanem a szellemi restséget, a felületes tudást, az önszerveződés képességének és az önismeretnek a hiányát is. Hogy ez mennyiben eredeztethető a Kádár-rendszernek a szervesen épülő társadalmat és annak intézményeit brutálisan szétverő örökségből, és mennyiben a mi nemzedékünk hibája, mulasztása, „bűne”, az komolyabb kutatásokon alapuló dolgozat témája lehetne.

Amikor Hruscsovnak a sztálinizmus gatzetteit leleplező titkos kongresszusi beszéde Lengyelországban több ezer példányban elterjedt, s 1956 tavaszán nyílt pártnapokon vitatták meg, egy lengyel pártmunkás Olsztyanban az órák óta folyó közösségi eszmecsere lényegét a következőkben foglalta össze: „Súlyos felelősség nehezedik ránk. Gondolkoznunk kell.”

Ez a két mondat hatvanhárom év után nálunk sem vesztett időszerűségéből.